

Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Arkeoloji Bölümü
Tezi veren : Prof. Remzi Oğuz Arık.

PHRYGİAKA; PHRYG ARKEOLOJİSİ ÜZERİNE YENİ ARAŞTIRMALAR

Dr. CAHİT KINAY

Maarif Vekilliği Antikitele ve Müzeler Müdürlüğü Arkeoloğu

Hitit, Phryg ve Etrüsk medeniyetleri Eski Anadolu medeniyetleri tarihinin yatak değiştirme çağlarını ifade eder. Anadolu Öntarihi (Protohistoire) hitit medeniyetinin temellerini atıp kurulmasıyla kapanır. Avrupa'dan kopup gelen ve Phryg'leri de içine alan büyük "Ege» göçüyle uzun ömürlü Önasya medeniyetine avrupalı kültür elemanları katılır. XII inci asrın başı iki medeniyet grubunun kaynaştığı çağdır. Bu soydan bir öteki büyük kaynaşma M. Ö. IV üncü asrın sonlarında Büyük İskender ordularının Doğu illerine akmasıyla vâki olur. Batı Anadolu'lu olan Etrüsklerin VIII inci asır içinde İtalya'da, Etruria'da yerleşmeleri de Anadolu'da doğan medeniyetlerin başka coğrafya bölgelerinde geliştiğini gösterir,

Hitit ve Etrüsk medeniyetleri tarihinin bugünkü ana çizgileri Arkeoloji ve filolojinin yardımlaşmasıyla çizilebilmiştir. Phryg tarihinin kurulmasında filolojiden, şimdilik, ciddi bir yardım beklenemez. Çoğu kaya anıtlarının yüzünde bulunan mahdut kitabelerin dili daha çözülememiştir. Buna karşılık, Anadolu topraklarında yapılan kazılar klâsik geleneğin "Phryg» ler adıyla andığı, bu ad altında tanıdığımız kavim grubuna verilebilen bir çok arkeoloji buluntularını ortaya koydu, özü belirsiz, silik bir yığın gibi duran bu belgelerin sıraya konması, manâlandırılması bir yandan phryg arkeolojisinin temel taşlarını kazandırır, öte yandan da phryg tarihinin, hiç değilse, genel akışını tanıtabilir.

Kazıların ve günümüze kadar yapılmış olan araştırmaların sağladıkları belgelerle phryg arkeolojisinin 6 ana bölümünü kurmak elden gelir:

- I — Phryg'lerin olabilen; onlara verilebilen çanak-çömlek;
- II — Sivil mimarlık;
- III — Ölü mimarlığı [tumulus'lar]
- IV — Ölü mimarlığı [kaya anıtları].
- V — Din mimarlığı;
- VI — Askerî mimarlık.

Kitabın metin kısmını teşkil eden birinci cildinde eski ve yeni kazıların verdikleri buluntular münâkaşa edildi. İkinci cildi albüm ve ona bağlı rehber meydana getiriyor. Albumda; Gordion, Midaion ve öteki nekropolis ve kaya anıtları bölgelerinde yaptığımız araştırmalarda çekilen fotoğrafların yer almasına önem verdik,

Bu belgelerin phryg medeniyet ve tarihini aydınlatmakta ne mer-tebeye kadar işe yarayabildiği sorusunu bölümleri ayrı ayrı ve birbi-riyle ilgili inceliyerek cevaplandırmağa çalıştık.

I— Gordion nekropolis'inin III numaralı tumulus'unda ele geçen toprak kapların, çanak parçalarının bir kısmı nakışlı, süslü; diğer kısmı da boz yahut siyah renklidir. Kap biçimleri benzeşir. III numamaralı tumulus'un ve bu yolla da çanak-çömleğin yaşını tayin etmek için, gene bu tumulus içinde bulunan tunç fibula'lardan fayda bekle-nemez. Bu yarım daire gövdeli fibula'lar (Bogenfibel) M. Ö. 9' uncu asırdan M. S. 1 inci asra kadar (Karalar'da örneği var) kulla-nılmışlardır. Nakışlı kapların hendesî süsleri (bilhassa çeşitli meander'-ler) tam benzerlerini Midaion (Yazılıkaya) çevresindeki kaya anıtları üzerinde bulurlar. Büyük Phryg devletinin çöküşünden sonraya düşme-lerine imkân olamıyan bu anıtların yaşlarıyla III numaralı tumulus'un yaşı birbirine yakındır; verilebilecek tarih 8'inci asır ve bu asrın sonudur.

Alışar'ın 4 bM ve 4 aM; Boğazköy'ün de Birinci yapı katında, bi-çimleri ve nakışları bakımından III numaralı tumulus'un boyalı kap-larına ve çanak parçalarına çok benzeyen toprak kaplar ve parçaları bulunmuştur. Bu grup kaplar phryg çanak-çömleğinin muahhar, yeni çağına tekabül eder. Süsler büyük çoklukla hendesîdir; bir, iki, üç renk-le meydana getirilmiştir. İnsan, tabiat motifleri şematiktir.

Çömlekçilikte eski, yânî başlangıç çağını Alışar'da 4 cM; Boğaz-köy'de ikinci yapı katı temsiler. Bu katın alt sınırı Hitit çağının çö-küşüyle (12 inci asrın başı) ; üst sınırı da 8 inci asrın başıyla bellidir. Büyük ölçülü kaplar, küpler, küpecikler boldur. Süsler tek renklidir; devetüyü renkli zemin üzerine tatbik edilmiştir. Başlıca motifler, gene hendesîdir. Fakat bu hendesî motifler stilize hayvan tasvirleriyle birlikte görülür. Bu gruba giren kap örneklerine Alışar ve Boğazköy'den baş-ka, Göllüdağ'da, Karaoğlan'da, Malatya-Aslântepede; yeni çömlekçilik çağının örneklerine, ayrıca, Akalan'da, Konyada Alâiddin höyüğün'de, Bitik'te rastlanmıştır.

Phryg boyalı çömleklerinin kaynağını Avrupa'da aramamalıdır. Anadolu'da eski çağlardanberi sürüp gelen bu çeşit çanak-çömlek ge-leneği Phryg'lere de örneklik etmiş olmalıdır.

Boz renkli kapların geliş yolları Ayrupadır. Anadolu'ya Phryg'lerle birlikte ve Troja üzerinden girmişlerdir. Gerçekten, Troia'nın vua katı 13' üncü asrın sonunda, insan eliyle, çökdürülüyor. Yeni kurulan vub

katında görülen Buckelkeramik boz renğiyle ve hele kulp biçimiyle phryg kaplarına Ön örneklilik etmiştir. Dirsekli kulplar (Kniekhenkel) her iki grup kaplarda da görülmektedir. Bu çeşit kapların doğuş yerini, şimdilik, F. Schachermeyr'le birlikte, Tuna memleketlerinde arıyoruz.

II — Mimarlık Phryg'lerin en çok başarı sağladıkları bir san'at kolu gibi ortaya çıkmaktadır. Gerçi sivil mimarlık alanında Phryg'lerin hitit mimarlığından, yapılarından faydalandıkları olmuştur. Fakat hitit ve phryg sivil mimarlıkları arasında tam bir beraberlik görülemez:

a — Bugüne kadar yapılan kazılar phryg mimarlığının büyük yapılar, saraylar kurduğunu göstermemektedir. Küçük plânlı, tek ve çift katlı evler tercih edilen yapılardır. Evlerin duvarları yontulmamış, küçük taşlarla yapılmıştır. Çok kere hitit yapılarının taşları, hattâ duvarları kullanılmıştır. Duvar tabanı orthostades biçiminde örülmüştür. Gene Troja vıb katı yapıları için ayırdedici olan bu teknik Anadolu'ya Büyük Göç'le girmiştir.

Ağaç, kerpiç've taş sivil mimarlığın kullandığı yapı malzemesidir. Ağaç ve kerpicin birlikte ve bol kullanılması ev duvarları yüzlerinin pişmiş topraktan, kabartmalı ve boyalı kaplamalarla kaplanmasını ve üstlerinin de çatı ile örtülmesini doğurmuştur. En güzel örnekleri Gordion'da, Akalan ve Pazarlı'da bulunan toprak kaplamalar kitlevî hitit duvarlarının alt kısımlarını kaplıyan kabartmalı, ağır orthostades'lara, mimarlıkta tuttıkları yer bakımından, benzerler. Bu toprak kaplamalarda Grek tesiri aranamaz. Onlar phryg mimarlık anlayışıyla meydana gelmişlerdir. Motifleri de doğu san'atlarında uzun asırlar tutunmuş, sevilmiş olan motiflerin yeni bir san'at görüşüyle terkiibinden türemedir. Grek san'atının mahsûlü sayılan Kentaur'lann bu levhalarda görünmesi Grek san'atı tesirine delil sayılamaz; çünkü kentaur'un gövdesini meydana getiren at Önâsya san'atınıdâ Phryg'lerden çok Önce görülür; sonra Griffon tasvirleri yapan bir san'atta, esas itibariyle gene karışık bir mahlûk olan, Kentaur da görülebilir. Kaplamalar, ayrıca, Grek san'atının metop tarzını Anadolu'dan aldığı bir ihtimâl olarak ortaya atmaktadırlar.

b — Anadolu mimarlık tarihine çatıyı Phryg'Ier maletmiştir. Gordion (Yassihöyük), Akalan ve Pazarlı'da ele geçen kiremit çeşitlerine bakılırsa çok görülen çatılar beşik örtü biçimindeydiler (Satteldach). Çatı phryg medeniyeti tarihinin yeni devresinde (VIII inci asırla başlar, 695 yılında Kimmer akınıyla sona erer) sivil mimarlıkta ve ölü mimarlığı yapılarında (kaya anıtları; en güzel örneğini Bahşiş anıtı vermektedir) kullanılmıştır.

III — Phryg tedfin âdetleri ölü mimarlığı anıtlarını manâlandırmak ve tarihlemek bakımından faydalıdır. Kaya anıtlarının gerçek özleri ancak bu yolla ortaya konabilir.

Gordion nekropolis'inin yaşça daha eski tumulus'larında ölümler yan

duvarları ve üstü ağaçla örtülü bir çukura gömülmüştür. Bu eski tumulus'larda, Alishar'da, Karaoğlan'da, Pazarlı'da bulunan iskeletler Phryg'lerin ölümlerini önceleri toprağa gömdüklerini belirtmektedir. Ölü yakma (crematin, Leichenverbrennung) âdeti ancak VII inci asrın başlarında, gene Gordion tumulus'larında görülür.

Böylece şu neticeye varabiliyoruz. Eskişehir, Seyitgazi cenubuna düşen hendesi süslü ve kabartma hayvan tasvirli kaya anıtları, bazılarının dediği gibi, mabet değil, mezardır. Yakılan ölünün gömülmesi, saklanması, veya alınıp götürülmesi, doğrudan doğruya toprağa gömülmesi hallerine göre anıtların gerilerinde bir kuyu vardır, yahut yoktur. Kuyu yaksa anıt bir Kenotaphos, bir monumentum commemorativum'dur.

IV — Örneklerini başka hiçbir milletin san'at ve Arkeolojisinde bulamadığımız hendesi süslü kaya anıtları Türkmendağı'nın cenup doğuya sarkan kolunun, Kıyırdağı'nın şimal doğusunda; kabartma hayvan (aslan) tasvirli anıtlarda bu dağın cenup batısında gruplanır. Bu iki gruba giren anıtlar, a - mezardırlar, b - onlarda da gerek sanatının tesiri görülemez, c - hayvan tasvirli mezarlar hendesi süslü mezarlardan daha eskidirler; hiç değilse VIII inci asrın başlarına düşerler.

Büyük Aslantaş, Yıkık Mezar ve Aslankaya gibi anıtların yüzlerini süsleyen aslan kabartmalarının işleniş tarzları, bu kabartmalardaki kanon'lar gözönünde tutulursa Ankara civarında bulunan aslan kabartmalı orthostades'ların, iddia edildiği gibi, phryg işi olmadığı ortaya çıkar. Phryg aslanları bodur ve tıknaz; Ankara civarında bulunan aslanlar ise ince, uzundur. Sonra, işaret ettiğimiz gibi, Phryg'ler böyle kitlevî taş. bloklarının duvarlarında yeracağı yapıları hiç yapmamışlardır. Ankara kabartmalarının hitit san'at mektebine ait olduğunu; yahut hitit san'atkârları elinden çıktığını kabul ediyoruz.

V— Phryg dini büyük mâbed tanımamıştır. Din merasimleri, âyinleri açık mabetlerde, altar'larda geçer. Aslankaya, Kapıkaya birer mabettir ve phryg mabedinin nasıl olduğunu çok iyi anlatırlar. Midation, Karahisar alatar'ları kaya akarlarına örnektir. Bu açık mabetler ve bu kır altar'lan phryg dininin sembolik karakterini tanıtır: onlar baş tannça Kybele ile yakından ilgilidirler, onun tâ kendisini ifade ederler.

Kybele kültünün yakın kökünü Hitit dininde görmek mümkündür. Bu tanrıça bir Potnia theon'dur; Boğazköy kazılarında, Hitit katında bu karakterde, çıplak bir kadını tasvir eden bir levhacık bulunmuştur. Hitit Yazıhkay'sındaki tanrıça tasvirini de, bu arada, hatırlıyoruz.

VI — Ege göçüyle Anadolu'ya akan Phryg'lerin fâtilh karakterlerini; hemen her zaman duydukları emniyetsizliği askerî mimarlığa verdikleri ehemmiyet pek iyi anlatır. Alishar'da, Boğazköy'de göçleri sırasında çöken Hitit kalelerini onarmışlar, eklerle yenilemişler; Hacılar'da, KerkenesDağın'da, Gavurkale'de, Akalan'da surlarla, kulelerle takviye edil-

miş kuvvetli kaleler kurmuşlardır. Fakat bunlardan ileri, phryg askerî mimarlığını en iyi tanıtan kaleler yekpare kayaların işlenmesiyle meydana getirilmiştir; Seyitgazi cenubundaki Çukurca ovasını dolduran; bu ova-ya serpili bulunan kaya anıtlarını koruyan Gökgözkale, Pişmişkale, Akparakale; sonra Çukurcakale, Berberkale, Asarkale bu bakımdan anılabilir. Bu kaya kalelerini sıhhatle tarihlemek zordur. Ancak onların kaya yontmasını ve kaya işçiliğini tam bilen bir san'atın mahsulü olduğu muhakkaktır.

Troja VII akatının insan eliyle tahribedilmesi Orta Anadolu'da da yankı buluyor. Alishar, Boğazköy, Karaoğlan ve Bitik'de Hitit yerleşme katı, böylece, bir yangınla çöküyor. Kısa bir zaman sonra (1115) Asur kralı I. Tiglat Pileasar'ın yıllıklarında Muşkiler'den bahsediliyor. 5 kralın idaresi altında bulunan Muşkiler kuvvetlidirler. Kral onlarla çok uğraşılıyor.

I. Tiglat Pileasar'm tanıdığı bu insanlar Troja'ya Buekelkeramik'i ve yeni bir yapı tarzını (orthostades) getiren; iç Anadolu'daki Hitit yerleşmelerine son veren Phryg'lerdir. Asur kralının orduları önünde bozulan Phryg'ler Sakarya kıyılarına kadar çekiliyorlar. Homeros onların, bazı beylerin buyruğu altında bulunan ve muhtelif adlarla anılan gruplar halinde olduklarını anlatmaktadır. Bu çağ phryg tarihinin oluş, teşekkül devresine takabül eder. Çanak-çömlek, mimarlık belgeleri de bunu göstermektedir.

Phryg'ler, gene Muşkiler adıyla, II. Sargonuda (721-705) uğraştırmalarıdır. O zaman başlarında kral Midas (Mitâ) bulunmaktadır. Sekizinci asır güçlü, sınırları geniş bir phryg devletinin kurulduğu; phryg medeniyetini geliştirdiği çağ sayılabilir. Cenup Anadolu'da, Kilikiada Asur kralı II. Sargon'la, siyasî nüfuz alanları ve toprak elde etmek için dövüşen; Üartu krallarıyla anlaşan Midas, imparatorluğunun şimal sınırını Samsun'a (Akalani); cenup sınırlarını da Konya'nın cenubuna ulaştırmış görünüyor. Grekler'le de, gene siyasî amaçlarına varabilmek için, akrabalık kurmuş, onlardan kız almıştır.

San'at büyük anıtlarını dokuzuncu asırda vermeye başlamış, sekizinci asırda ve bu asrın sonunda imparatorluk çağında usta eserleri doğmuştur.

Phryg Devleti Kimmer akınıyla 695 yılında yıkılmış ve büyük kral Midas da, söylendiğine göre, intihar etmiştir.